

5. Конституція України : прийнята Законом України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.02.2022).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.02.2022).
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 10.02.2022).
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище» [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH7XW00A?an=2> (дата звернення: 10.02.2022).

**Валентин Миколайович Фесюнін**,  
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСІ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-370X>, e-mail: fesiunin2001@gmail.com

**Тетяна Григорівна Харіна**,  
науковий співробітник лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСІ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>, e-mail: larinatiana111@gmail.com

### **Проблемні питання судово-психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди**

**Valentyn Fesiunin, Tetiana Kharina**  
**Problematic Issues of Forensic Psychological Examination in Cases Involving Claims on Compensation for Moral Damage**

***Анотація.** Проаналізовано спеціальну літературу й експертну практику, розглянуто основні причини проблем, що виникають під час виконання завдань судово-психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації за завдані особі страждання у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди.*

***Ключові слова:** моральна шкода, висновок експерта, судово-експертна діяльність.*

***Abstract.** Special literature and forensic expert practice have been analyzed, the main causes of problems arising while fulfillment of tasks of forensic psychological examination to determine the approximate amount of compensation for suffering inflicted to a person in cases involving claims on compensation for moral damage have been outlined.*

***Keywords:** moral damage, expert conclusion, forensic activity.*

Сьогодні в експертному середовищі найбільш актуально й дискусійно постала тема судово-психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди. Попри впровадження 2019 р. Методики психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (далі — *Методика*) [1], авторами якої є експерти-психологи зі значним досвідом роботи, донині

залишаються проблемні питання щодо нюансів визначення орієнтовного розміру компенсації за завдані особі страждання у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди (як у сторін цивільно-правового спору, так і в судових експертів). Проблема набуває надзвичайної актуальності у зв'язку зі значним попитом на судово-психологічні експертизи цього предметного виду, а також з об'єктивних причин — через наявність широкого кола випадків та обставин, за яких може бути завдано моральну шкоду, відсутність єдиного нормативно-правового акту, який регулював би питання визначення й доведення наявності немайнової шкоди. Крім цього, слід зауважити, що Методика, створена з метою висвітлення організаційних і методичних питань щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди, передусім покликана значно полегшити роботу експерта-психолога, проте не розв'язує проблеми як такої. Зважаючи на викладене, доречним є висвітлення причини проблем, які виникають під час виконання завдань судово-психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації за завдані особі страждання за відповідною категорією справ.

Згідно зі ст. 32, 56, 62, 152 Конституції України [2], особі гарантовано судовий захист права на відшкодування матеріальної й моральної (немайнової) шкоди. Правовідносини у цій сфері врегульовано такими законодавчими актами: Цивільним кодексом України, Законами України «Про захист прав споживачів», «Про інформацію», «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», «Про авторське право і суміжні права» та іншими законами України. До того ж законодавство України (цивільне, господарське, трудове, адміністративне, кримінальне та ін.) передбачає різні види шкоди, які розрізняють за об'єктом і суб'єктом правопорушення (суб'єктом відповідальності за шкоду), суб'єктом права на відшкодування шкоди, об'єктом зобов'язання, зобов'язаною особою, потерпілою стороною тощо [3].

Як свідчить судова практика, здебільшого під час розгляду спорів про відшкодування матеріальної шкоди особливо гострих і суперечливих питань не виникає (вартість об'єкта дослідження

визначають відповідно до ринкової вартості майна), проте в разі подання цивільного позову про відшкодування моральної шкоди ситуація значно ускладнюється, оскільки обсяг такої шкоди неможливо точно обчислити, а будь-який її розмір може мати суто умовне вираження [4].

Аналізування фахових наукових джерел дає змогу дійти висновку, що в нормативно-правових актах, які є обов'язковим для застосування суб'єктами оцінної діяльності, чітко прописано загальні вимоги, порядок, принципи, методичні підходи й методи оцінювання, регламент його здійснення та ін., що забезпечує достатньою інформацією для розв'язання більшості завдань судово-товарознавчої експертизи [5, 6]. Однак, визначення розміру моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам, — це елемент цивільно-правового спору, який вирішує суд, а розмір моральної шкоди та способи його визначення чинним законодавством не закріплено й не конкретизовано. Саме тому, розв'язуючи завдання судово-психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди, експерт-психолог постійно стикається як із проблемними питаннями, що до сьогодні не врегульовано на законодавчому рівні, так і з розмаїттям життєвих ситуацій, випадків та обставин, за яких може бути завдано таку шкоду.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України (далі — *ЦК України*):

«Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [7].

Сучасна експертна практика свідчить, що визначення характеру та ступеня моральних страждань, їх наслідків для соціального функціонування особистості є доволі проблематичним як для потерпілого, так і для суду. За таких умов суд призначає

судово-психологічну експертизу для з'ясування обставин, які мають значення для справи. Зі свого боку, експерт-психолог у межах своєї компетенції вирішує поставлені перед ним завдання та дає відповіді на питання цього предметного виду судово-психологічної експертизи. Висновок щодо визначення орієнтовного (можливого) розміру компенсації моральної шкоди має ймовірний характер, остаточне рішення за цим питанням є прерогативою суду [8]. При цьому призначений судом розмір грошового відшкодування моральної шкоди залежить від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізувати, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. У цьому аспекті Європейський суд з прав людини зазначає, що оцінювання моральної шкоди за своєю характером є складним процесом — за винятком випадків, коли суму компенсації обумовлено законом [9].

Зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що основні причини проблем, які виникають під час виконання завдань судово-психологічної експертизи з визначення орієнтовного розміру компенсації за завдані особі страждання у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди, пов'язані: по-перше, із відсутністю єдиного нормативно-правового акту, який регулював би питання визначення й доведення наявності немайнової шкоди; по-друге, із наявністю широкого кола життєвих ситуацій, випадків та обставин, за яких може бути завдано моральну шкоду; по-третє, із тим, що «не має (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю», а будь-який розмір компенсації моральної шкоди може мати суто умовне вираження.

#### Перелік джерел посилання

1. Савкіна Т. В., Єгорова Т. М., Сліпець О. О. та ін. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Харків, 2017. 61 с. // Реєстр методик проведення судових експертиз Мін'юсту України (реєстр. код 14.1.75 від 18.01.2019 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4> (дата звернення: 02.02.2022).

2. Конституція України : прийнята Законом України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
3. Відшкодування моральної шкоди у відповідях та запитаннях : метод. рек. (схвал. на операт. нараді Ярмолин. райупр. юст. ГТУ юст. у Хмельн. обл. 19.01.2016) [Електронний ресурс]. URL: <https://justice-km.gov.ua/uploads/files/moralna%20shkoda.docx> (дата звернення: 20.02.2022).
4. Попов С. Верховний Суд висловився щодо відшкодування моральної шкоди. *Судово-юридична газета*. 14.08.2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/176420-verkhovniy-sud-visloviv-sya-schodo-vidshkoduvannya-moralnoyi-shkodi> (дата звернення: 20.02.2022).
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 2568-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
6. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» : затв. Постановою КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
9. Компенсація моральної шкоди в судовій практиці // Судова влада України. Верховний Суд. Новини від 26.11.2021 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news> (дата звернення: 02.02.2022).